

Д. Б. МИТОВ — ЛИТЕРАТУРЕН КРИТИК И ПУБЛИЦИСТ

ДЖЕНЮ ВАСИЛЕВ

Виждам го и сега: седнал на обичайната си маса в някогашното кафене „Опера“, подпрял масивното си тяло о едната ѝ страна и с ръка върху дебелия бастун, с който никога не се разделяше, той оживено разговаря и от време на време неговият гърлест гороломен смях разтърсва гълчавите компании наоколо. Никой не се смущава и никой не поглежда насам. Посетителите на кафенето, писатели и хора на изкуството, бяха постоянно присъствие в това заведение и добре се познаваха един друг; те добре познаваха и редактора на „Литературен глас“ Д. Б. Митов.

Тук именно се запознах с него в началото на 1940 г. и колкото пъти си спомня сега за Митов, за бай Димитър, все тъй си го представям. В неговата пъстра и не твърде постоянна компания имаше различни хора, най-вече интелектуалци, но също така и запасни офицери, доскорошни македонски харамии, книгоиздатели и младежи, които литературната треска беше вече вкопчила в съблазнителните си обятия. Понякога тук се отбиваха, но по-често се срещаха в писателското кафене на булевард „Цар Освободител“ Кирил Христов, Михаил Арнаудов, Тодор Боров, Елин Пелин, Николай Райнов, а също и актьорите Георги Стаматов, Никола Икономов, Никола Балабанов. . . Най-ярките представители на тогавашния културен елит на България бяха в досег и приятелство с мастития редактор. Където и да приседнеше, Митов бързо ставаше център на своята група събеседници. Към него валяха въпроси, той бързо отговаряше и на свой ред сам питаше. Понякога ставаха бурни пререкания и те не стихваха, докато не проечеше неговият силен омиротворителен глас: „Хайде, стига!“ Застанал в една респектираща поза, той оставаше до късно в кафенето, докато някой не подсетеше, че е вече полунощ. . .

А сладки бяха приказките на бай Димитър. Той знаеше много — из миналото и за днешния ден, говореше завладяващо и убедително, с необикновена свежест и острота на ума. Мъдър сладкодумец, макар и да съзнаваше авторитета си, никога не допусна тон на доктринерска дидактика да проникне в дружеските му беседи, да развали отношенията на равен между равни. Съсредоточен, с лека, нюансирана усмивка, която играеше непрекъснато по мъжественото му лице, той следеше разговора на околните и от време на време подхвърляше реплика или избухваше в гърлест, неподражаем смях. Дори този смях, могъщ и от цяло сърце, беше вече една характеристика на Митов. Той издаваше натура вътрешно свободна, която съзнава своята цена, както и цената на другите, натура независима и целеустремена, която се подчинява само на убежденията на един блестящ интелект и на вълненията на едно чувствително сърце. Когато се отвореше дума за грубости и подлост в нашата действителност, една тъж-

на ирония се изписваше на лицето му и той конвулсивно стискаше и отпуснаше ръката си върху бастуна.

За какво ли не ставаше дума в тези интимни дружески беседи. . .

Войната вече беше започнала, на Запад постепенно се разгаряше голямо кърваво зарево, а българското царско правителство все още говореше за неутралитет с „пушка при нозе“. Но зловещият полъх на войната се усещаше настоятелно и навсякъде. В кръчмите и по улиците се носеше една руска песничка, донесена кой знай как и откъде, която се връзваше в слуха и глождеше съзнанието.

Чупчик, чупчик, чупчик кучаръявий,

развевайся чупчик по ветру.

Раньше, чупчик, я тебя любила,

а теперь забыть я не могу.

Тази песничка знай и досега и колкото пъти си припомня нейните безнадеждни думи и мъчително-сладостна мелодия, все ги свързвам с пълната с тревога и неизвестност атмосфера на това време, така живо оцеляло в паметта ми.

Именно за утрешния ден и разговаряхме в кафене „Опера“. Напрежение беше обхванало всички и всички говореха кога открито и шумно, кога приглушено и с озъртане. Арести тук-таме бяха вече почнали, страхът от полицейски инквизиции беше пуснал отровните си метастази. София живееше възбудена и настръхнала. . .

Споменът за тези дни, връзан като нож в съзнанието ми, възражда и образа на Митов и той застава като някакъв символ пред мен. Какъв беше този човек, който още твърде млад, четиридесетгодишен по това време, беше вече изграден и силен интелект, с обаяние и чар сред прогресивната интелигенция и особено сред младите, който беше станал привлекателен център за прогресивните и демократично настроени хора и който възбуждаше не само любопитство, но и траен интерес към личността си?

* * *

Името на Д. Б. Митов, или по-скоро неговият псевдоним Деметриус, за пръв път се появява в една статия във вестник „Заря“ (бр. 1163, г. III, 9. IX. 1917 г.), посветена на младата публика на Народния театър. По това време авторът е 19-годишен студент в Софийския университет. След това той се заема с една по-трудна задача: пише предговор към романа на Виктор Юго „Последният ден на един осъден“, а в списание „Съвременна мисъл“ (г. V, кн. 7) през 1919 г. публикува проблемна статия, озаглавена „Към реализъм“. Тази статия е показателна за концепциите на начеващия литературен работник и в известен смисъл тя е символна за неговия път в литературата и за позициите, които той ще защитава и на които остана верен докрай. През същата година работи като завеждащ литературния отдел на редактираното от Георги Бакалов списание „Борба“, където печата статия върху научната дейност на своя учител проф. Иван Шишманов. Той публикува още няколко критически и публицистични статии в излизащи тогава списания и вестници, подписвани често с псевдонимите Деметриус, В. Стефанов, Д. Чергарски и Любен Захариев.

Определяща роля в развитието и оформянето на младия критик изиграва дейността му през 1921—1922 г. като сътрудник на известния литературен седмичник на проф. Балабанов „Развигор“. В същност това е и първата голяма практическа школа, която преминава амбициозният младеж и която му дава решителен тласък за неговото развитие като литературен критик и публицист, който го прави — сега и завинаги — борец за истинско реалистично и демократично изкуство.

Така още в началните стъпки на творческия си път младият начеващ литератор определя координатите на своите интереси в литературното поприще, което ще запълни цели 45 години от живота му и ще го доведе до върховете на българската култура.

Сега, когато отглеждаме изминатия път на литературния критик и историк, на театралния деец и темпераментен публицист, ще трябва да разлистим едно твърде богато и многообразно наследство, една истинска книжовна съкровищница. Пред изумения поглед се редят близо 800 статии, студии и рецензии, десетки живо написани литературни портрети и очерци, предговори на голям брой книги на български и чуждестранни автори, за да спрем пред петтомната „История на западноевропейската литература“, преработена и обогатена по-късно като „История на западноевропейската литература“ в три солидни тома. Това е плод на многогодишни благородни амбиции и усърден труд на неуморимия труженик, изразен в кръгло десет хиляди страници! Дори самото количество на листовите, излезли изпод перото на този вдъхновен автор, респектира всеки, който има отношение към трудното и сложно литературнокритическо и публицистично дело!

Що се отнася до ерудицията и стилового богатство, с които са проникнати тези страници, до изобилието на идеи и позовавания на примери из цялата световна литература, ще трябва без никакво колебание да изтъкнем, че литературното дело на Митов представлява истинска съкровищница. Пред нас се изправя образът на един скромен в своето човешко и обществено поведение човек, но примерен по своя буден критически рефлекс и открита гражданска позиция. И към това, към неговото видимо и осезаемо наследство, ще трябва да добавим и невидимото въздействие, което Митов упражняваше в нашия литературен живот. Той беше за голямата част от нашата творческа интелигенция един безспорен авторитет, *maître*, и неговата дума тежеше и даваше посока на мислене и вкус. Той произнасяше оценки и присъди, с които не всички се съгласяваха, но които винаги и всички уважаваха и вземаха пред вид. Към това негово въздействие спадаше и обаянието му сред младите, за които той беше бай Димитър, Дъбът, който ги поучаваше без дидактика и тезисност и който никога не оставяше те да почувствуват дистанцията на годините и величината на опита. Колко млади тогава писатели и публицисти минаха през неговата „школа“ ей така, неусетно, в разговори в редакцията на „Литературен глас“ или по кафенетата и уютните малки кръчми! Колко модернистични тогава увлечения се изпариха, за да стигнат тези млади хора до брега на здравето народностно изкуство, да поемат пътя на реализма. И колко много са днес израсналите и утвърдени вече писатели, някои покойници, които могат да нарекат стария майстор свой учител. Те всички печатаха първите си работи в „Литературен глас“ и дължат на редактора на този вестник драгоценни уроци или поне вяра в своето бъдещо развитие.

Като дългогодишен редактор на вестници и списания, на книги и брошури, Митов винаги стоеше на определена позиция на убеден демократ и антифашист, на непоколебим защитник на реализма в изкуството. И това свое отношение, тази своя крепка позиция той предаде и на своите ученици.

И още нещо — пак към характеристиката на Митов. Той беше признаван и оспорван, непрекъснато показван в най-различна светлина, цял живот предмет на противоречиви оценки. Той дружеше с хора от различни естетически школи и направления, понякога и с хора с противоположни убеждения, с различно обществено положение и гражданско поведение. Но въпреки това и въпреки всичко той запазваше своята непоколебима позиция и мироглед, както и начин на действие — в живота, в литературата, в обществената действителност.

А какви бяха тези позиции?

Сега, когато много неща се изясниха и неотдавнашната действителност се очерта, изчистена от ръждата на съвременните нейни ежби и злоби, можем по-спокойно да правим преценки и по-уверено да даваме характеристики.

Митов не беше комунист, не беше член на партията. Нещо повече. По някои конкретни оценки и методи на действие на комунистическата партия определено се дистанцираше или заемаше колебливо становище. Той влезе в партията непосредствено след Девети септември и за тази негова стъпка решително влияние имаше Крум Кюлявков, негов стар приятел. Но каквото и да се приказва, Митов през целия си живот беше винаги на страната на прогресивните и демократични сили, стоеше на антифашистски позиции, изпълнен с благородните въжделения на социализма. При това тези негови идейни становища се изясняваха категорично, без никакви недомълвки и с темперамент на борец. Неговият подпис стоеше под десетки изложения и протестни писма пред властта в защита на културата, в подкрепа на задържани и малтретирани писатели, журналисти и художници. Вестникът му беше отворен за писанията на преследвани и онеправдани, той защищаваше всички акции на прогресивните организации и отделни групи.

* * *

Книгата, с която Митов се представи на читателите сравнително по-цялостно и която му спечели името на утвърден литературен критик, е обемистият му труд „Писатели и книги“. В същност и трите тома на този труд представляват сборник статии, литературни портрети, скици, рецензии, писани по един или друг повод в течение на двадесетина години: от 1919 до 1937 г. Тези статии са публикувани в различни вестници и списания и най-вече в литературния седмичник „Развигор“, във вестник „Литературни новини“, в „Литературен глас“. И трите тома са посветени на проблеми и произведения на български автори и пряко или косвено отразяват атмосферата и нравите на литературния живот в страната в един драматичен и колоритен период на нашето развитие. Статиите са писани в конкретния исторически момент, по повод на конкретни събития и факти и винаги носят аромата на деня. Къси и стегнати, напоени с нерва и кръвта на автора, тези вестникарски по форма и начин на писане произведения буквално стрелят като куршуми и бият право в целта. В тях няма многословие и пространен анализ, епическо равнодушие на хладен наблюдател, но има винаги полемика, язвителен тон и една категоричност, която е плод не на маниакална самоувереност, а на сила на убеждението и вяност към идеята.

Нека впрочем да се спрем малко по-подробно на тази първа значителна книга на Митов.

Трудът се открива с една проблемна статия, озаглавена „Нашите млади лирици“, печатана през 1919 г. в „Развигор“. Авторът по това време е двадесетгодишен студент. Това е нужно да се отбележи по две причини: първо, защото идеите и мислите, развити в тази статия, говорят за поглед и ерудиция, значителни за един студент, и, второ, защото позицията на автора е пределно изяснена и солидно обоснована. В този смисъл статията е програмна — програмна не само за творбите в този сборник, но и за цялото литературнокритическо дело на автора.

Сега, когато отново прелистваме „Писатели и книги“, пред погледа ни оживява цялата онази неповторима и пъстра панорама на литературния и театрален живот в страната през 20-те и 30-те години на века, която за мнозина представлява само любопитна история, но за по-старото поколение — органична част от жизнената му съдба.

В същност трите тома на това произведение не представляват хомогенно в жанрово и концепционно отношение цяло. Това са отделни статии, портрети и бележки, материали по актуални обществено-литературни и по общокултурни въпроси. Тук са поместени и по-обемисти студии, в които се прави анализ и оценка на значителни явления в книжовния ни живот, на крупни произведения на наши учени и писатели.

Ръстът и значението на литературния критик се измерва до голяма степен и с неговото откривателско умение, с неговата способност да вижда новото и действително оригиналното, което се явява на хоризонта, да го изнесе на показ, да го окуражи и отгледа. Така се проправя пътят на младите таланти или укрепват вече изъвените. В течение на своята многолетна критическа работа Д. Б. Митов отбелязва един примерен актив в това отношение. Тук можем да посочим случая с Борис Шивачев, който намери щастливо в лицето на редактора на „Литературен глас“ своя откривател. В течение на десетки броеве на вестника бяха обнародвани изключителните по оригиналност и свежест „Писма от Южна Америка“, които само за няколко седмици направиха техния автор любимец на читателите. А що се отнася до Веселин Ханчев, той израсна буквално под крилото на бай Димитър. Каквото и да писаха преди няколко години някои недобросъвестни или неосведомени хора за отношенията между двамата, Ханчев едва ли би стигнал върховете на българската лирика без бащинската грижа и попечителство на стария майстор. В „Литературен глас“ направиха първите си стъпки, излязоха пред широкия свят редица известни сега творци, като Емилиян Станев, Петър Динеков, Марий Ягодов, Крум Григоров, Стефан Караков, Стоян Каролев, Веселин Йосифов, Ал. Геров, Вичо Иванов, Радой Ралин, Невяна Стефанова, Петър Горянски, Васил Каратеодоров и мн. др.

Спирам се по-подробно на „Писатели и книги“, защото в този сборник са събрани работите на Митов, писани в най-активния период на неговото творчество, и защото с тях той създаде най-достоверния свой портрет на делови, оперативен критик.

Издадената по-късно, през 1946 г., книга „Очерки и критики“ представлява нейно естествено хронологическо продължение. В нея са включени най-значителните статии на критика, печатани в „Литературен глас“ през последните предвоенни години, както и редица по-стари работи, вече известни от предишния сборник. Това, което отличава издания след Девети септември сборник, са поместените в него някои проблемни статии, в които се взема отношение по актуални въпроси на българската литература, българската литературна критика и някои културно-обществени въпроси. Докато „Писатели и книги“ представлява тематично хомогенен труд, обемащ изключително български автори и книги, в новия сборник близо половината от статиите са из областта на чуждата литература и преди всичко из френската. В този смисъл „Очерки и критики“ представлява до известна степен една малка енциклопедия на цялостното литературнокритическо дело на автора. В нея са включени избрани статии и студии, поместени в цитирания по-горе третомник, така и някои по-късни работи, писани през периода 1937—1944 г., както и след Девети септември. В „Очерки и книги“ Митов включи и още някои работи, по-значителни от които са „Проблемата за родното в българската литература“, „Литературното образование“, „Българската литературна критика“, както и кратките, изкусно написани портрети на Д. И. Полянов, Христо Ботев, Христо Смирненски, Христо Ясенев, Страшимир Кринчев. Така с този труд се добива една по-закръглена представа за творческото дело на Д. Б. Митов, избистря се неговият образ на литературен критик и публицист.

Известна е борбата, която Митов води през целия си живот срещу буржоазните списания „Мисъл“ и „Златорог“, както и срещу литературната страница на в. „Зора“ и нейния редактор Йордан Бадев. Един труд върху делото и личността на редактора на „Литературен глас“ няма да бъде пълен и съвместно написан, ако не се признае и подчертае тази борба. Когато четем тритомника, отразил двадесетгодишното литературно дело на критика, на много места ще се срещнем с неговия кипящ темперамент, докоснал се, макар и между другото, до отделни прояви и цялостната линия на литературните сектанти и догматици, на филистери и патриотари, на проводниците на модернизма и декадентщината в България. Паметни ще останат късите, звучащи като анекдоти и афоризми негови характеристики на отделни писания или на политиката на автори и редактори. Той не се стесняваше да ги нарече „полирани бездарници“ или „хитри спекуланти с некадърността“, да оприличи тяхната дейност на поощряване послушните на властта писатели като „щедро раздаване на бонбончета“. По повод на една рецензия в безличния вестник „Ла бюлгари“ той отбелязва, че редакцията изтъква като велики писатели „момчета, известни само на майките си“. Подобна критика Митов наричаше „парфюмирана“ и още като „служуване на пустата фраза“. Като пише утвърждаваща рецензия за книгата на Добри Немиров „През огъня“ (в. Литературен глас, 1932) и като отбелязва трагичната история на българския народ след 9 юни, авторът пише: „Разбира се, още е твърде рано да може да се обгърне тази трагична материя, но все пак е по-добре да се пише за нея, отколкото да се въртим все около криваци и бевеверците, около всичко онова „родно“, което е във връзка с българския дух, колкото едни потури могат да бъдат във връзка с душата на българския селянин.“ Правейки намек за патриотарските позиции на в. „Зора“ и на нейната мракобесническа роля, в новогодишния баланс за 1932 г. вечно будният и безкомпромисен наблюдател заявява: „От друга страна, и ред политически причини наложиха мълчание на нашите леви писатели, унищожиха ги и по този начин постепенно сякаш се заповяда една възбрана на идейната ни литература. От една страна — затишие на естетическия фронт, от друга — наложено мълчание на социалния литературен фронт. Остана само едно организирано блее-не, което се възхищава от всяка благоглупост, стига тя да е „родна“ и да „отговаря на установени форми и закони“.“

„Организирано блее-не“ — точно така озаглави критикът друга една своя статия, в която разглежда съвременното състояние на литературната критика. Тук той отбелязва, че днес смелостта липсва, всичко започва да се нивелира. „Съображенията, а не вдъхновението диктуват литературните преценки. Настъпни период на уеднаквяване, когато тъй наречените хроникьори раздават по едно бонбонче на всеки писател. . . И ето, поради взаимно възхищение, поради това организирано блее-не и раздаване на бонбончета днешната българска литература почна да губи физиономия.“

Все в същата статия Митов засяга, макар в исторически аспект, и делото на д-р К. Кръстев. „Колко силно беше влиянието на Кръстев особено между младите хора! Какво от това, че времето го опроверга. Нещастieto не е за д-р Кръстев, а само за ония, които се хванаха за мненията му и си останаха да кретат около тях. А и сам д-р Кръстев, при преценката си за Вазов, за Елин Пелин и други, не се ръководеше от собственото си чувство за поезията (което безспорно не липсваше у него), а от определени естетически догми, тъй модни на времето.“

Като мерило за истинския талант на един литературен критик Митов смяташе способността му да открива и оценява по достойнство истинските майстори на словото. Той казваше: „Достатъчно е за един критик да открие само двама-трима писатели, за да се обезсмърти.“

Но най-саркастичен беше Митов в оценките и отношението си към Йордан Бадев, за когото в приятелска компания употребяваше нарицателното ба д е в ъ т — прозвище, дадено впрочем от Йосиф Хербст. При всеки повод на анализ на отделно литературно произведение и на ролята на критиката той не пропускаше да подхвърли една забележка или някой пиперлия виц срещу литературния редактор на в. „Зора“, превърнал се през военните години в крепост на реакционните и германofilски сили. Цялата ненавист на страстния полемист намери израз в един памфлет, който той написа непосредствено след Девети септември и който извади на бял свят цялата мерзост на делата и цялата реакционна същност на „културтрегера“ от в. „Зора“.

* * *

Областта, в която Д. Б. Митов вложи най-добрите си усилия и талант, беше безспорно литературната критика и литературната публицистика. Впрочем при него е трудно да се сложи черта, някаква строга граница между тези два жанра. Огромната литературна ерудиция и любовта към художественото творчество привличат автора към критическо осмисляне и резонанс на художествените явления и изяви, а живият му и чувствителен темперамент го сродява с обществената действителност, с фактите на текущия исторически момент. Редица негови книги и отделни работи трудно може да се причислят към единия или другия жанр по един категоричен начин. Вижте например книгите му „Знамена“ и „Световни лица“. Там литературният критик и ценител на чисто-пробни естетически стойности се редува с бореца за високи обществени идеали, за правда и хуманизъм в живота.

Публицист от най-висок ранг, винаги вслушан в пулса на времето, Д. Б. Митов не можеше да стои безучастен към най-масовото и най-благородно движение на нашата съвременност — движението за мир и международно разбирателство. Най-светлите умове на човечеството застанаха начело на това движение, придадоха му блясъка на своя интелект и пламъка на сърцата си. У нас движението за мир за твърде кратко време доби размах и влияние, което обхваща целия народ. В неговите редици се наредиха първите хора на общественния и политическия живот, челниците на културата. Сред тях още в първите дни на създаването на това движение застана и Димитър Митов. Той участвуваше във всички инициативи и акции, неговият глас се издигаше навсякъде, където беше нужно да се защити мирът. Но най-значителният принос, който даде видният общественик и писател, бяха книгите, които той написа през 1956 и 1957 г.: „От Виктор Юго до Андре Стил“ и „Борци за мир и демокрация“.

В предговора на книгата „От Виктор Юго до Андре Стил“ той уведомява читателите, че тук ще бъде разгледано делото на някои френски писатели от XIX и XX век. В хронологически ред са разгледани личността и делото на такива бележити френски писатели като Виктор Юго, Анатол Франс, Ромен Ролан, Анри Барбюс, Луи Арагон, Пол Елюар и Андре Стил. Разбира се, за повечето от разгледаните автори българският читател имаше и отпреди къде по-широка, къде по-ограничена представа. Но в тези очерци делото на представените автори бе осветлено откъм тяхната идейна и обществена страна, извадена бе на показ борбата им срещу мрачните сили на реакцията и насилията, за тържеството на свободолюбивите и демократични сили на тяхното време.

В разглеждания сборник има един цикъл, който притежава не само агитационно и пропагандистко значение. Този цикъл в известна степен има характера на литературно-познавателен принос, доколкото българският читател или поне масовият читател се запознаваше за първи път компетентно и добре изучено с делото на писателите-комунари. Става дума за очерците, посветени на Йо-

жен Поатие, Луиза Мишел, Жюл Валес, Леон Клодел, Жан-Батист Клемен — герои и певци на Парижката комуна. Комуната и нейните смели идеи са вдъхновявали тези поети, които са изпълнявали своите песни сами по улици и площи, на митинги и барикади. Но песните на тези херолди на революцията и техните образи и дело бяха неизвестни за нас и благодарение на автора на тази все още актуална книга те добиха популярност и бяха обкръжени с любов.

Едно логично продължение на темата на книгата „От Виктор Юго до Андре Стил“ представлява наскоро излезлият след нея сборник литературни портрети „Борци за мир и демокрация“. Тук обсегът на разглежданите автори е разширен. Наред с великите писатели на Франция, като Франсоа Рабле, Монтескьо, Волтер, Емил Зола, Мопасан, тук се представят и големите майстори на други народи — Сервантес, Шилер, Ибсен, Лев Толстой, Чехов, Горки.

И двете тези книги, излезли една след друга — в 1956 и 1957 г., — и по съдържание, и по маниер на писане издават живия усет на публициста към актуалното, към нуждата на момента и наред с богатия познавателен материал в тях — целенасочено и умело — читателят се води към авторската идея: в трудния и дълъг път на човечеството към един по-добър и по-съвършен свят то винаги е имало пътеводни жалони — големите съвести и умове — и техният пример е вдъхновявал народите по този голям и светъл път.

* * *

Възпитан в духа и традициите на великата френска литература, на хуманизма на френската култура, Митов винаги се е отнасял с пиетет към нея и е черпил пример и вдъхновение от творенията на големите френски творци. През 20-те години младият и надежден критик бе изпратен на специализация в Париж и оттам се завърна зареден с една страстна любов към родината на Виктор Юго, която не пресекна и до сетния му дъх и която стана органична черта на цялото му творчество. Наскоро след своето завръщане от Париж през 1926 г. Митов започна да пише литературни портрети на велики френски писатели и преди всичко на такива, у които общественото начало е залегнало като рожден белег и които с литературното си творчество и граждански пример станаха знамена на френските трудещи се и на цялото човечество в борбата за свобода и прогресивни идеи. Така се роди книгата „Знамена“, издадена през 1933 г. и допълнена от друга подобна книга — „Световни лица“ (1938), в която основно място е отделено също така на френски писатели.

Книгата „Знамена“ представлява най-представителният труд на Д. Б. Митов, посветен на френския творчески гений. Но и в по-късната своя книга — „Световни лица“ — той отново се връща на отделни френски автори: Клод Фарер, Пиер Луис, Франсис Карко, Пол Моран, Блез Сандрар, Пиер Беноа, Жорж Дюамел, Ремон Радиге, Евгени Сю, Пол Суде. С новата си книга авторът смяташе да сложи началото на една нова серия книги, посветени на световни автори и произведения, но това негово намерение остана неосъществено.

В споменатия вече сборник „Световни лица“ е поместена една статия „Духът на френската литература“, която представлява истинска апология на демократичната френска култура.

По един директен и категоричен начин Митов е изразявал уважението и възторга си от френската култура и в други свои работи — по-завършени, или между другото, в отделни статии, бележки или на публични сказки и беседи. Изобищо с творческото си дело и обществена изява той се превърна в ревностен пропагандатор на прогресивната френска култура у нас, в горещ неин поклонник.

В една своя статия Митов някак си между другото подхвърля, че няма нищо по-трудно от жанра на литературния портрет. Той не се обоснова — нито в тази статия, нито по-късно и бележката му остана изолирана. Така че не остава нищо друго, освен сами да потърсим мотивировката на това ангажиращо твърдение.

В същност обяснението е просто и то трябва да се търси в есеистичния маниер и майсторската извисеност, с които са написани десетките портрети на изтъкнати писатели — френски, руски и съветски, а също така и български. Това са малки отломъци, пръснати като златни зърна из цялостното творчество на критика и само някои от тях са събрани в отделни книги. В тези живо и стегнато написани творби е целият Митов: неуморен и усърден изследовател, находчив откривател и винаги автор, който познава основно съществото на своя предмет и не позволява да повиши или свали мерника на естетическата оценка. Към всеки обект на портретно изображение той пристъпва конкретно, с вникване в стила и атмосферата на епохата и нейния духовен климат. Колко характерни факти и подробности е привлякъл портретистът из живота и творческия процес на рисувания от него писател, колко прецизно е възстановил историческата и психологическа рамка на портрета!

Само автор, който основно познава обекта на своето изображение, може да открие онези подробности, които той ще вземе за илюстрация на своята идея. Като прави паралел между времето на Драйфусовата афера и годините преди войната, Митов пише: „В тоя момент, когато човечеството стои изтръпнало пред новия варваризъм в Германия, мнозина се запитват: ще се намери ли някой честен човек, който да се провикне като Зола: „Аз обвинявам“ и да спаси германския народ. . . от позорното петно, което ще му лепне историята.“

Последната книга, която излезе изпод перото на Д. Б. Митов преди войната, е сборникът „Белетристи“ (1939). Тук са събрани три монографични изследвания, които са посветени на трима коренно различни по темперамент, стил и тематични предпочитания писатели: Антон Страшимиров, Йордан Йовков и Елин Пелин. Първите двама бяха наскоро починали, Елин Пелин бе вече приключил големия цикъл на своите творчески осъществявания. Така че литературният изследовател имаше пред себе си цялостното творческо наследство на тримата големи български писатели, всеки със свое място в българската литература.

За съвременника най-голям интерес сред трите студии представлява тази за Антон Страшимиров — писател противоречив, сложен и динамичен, народолюб и трибун, темпераментен борец против всяко насилие и неправда. За него, за неговите отделни произведения и публични изяви Митов беше писал и преди и всякога с дълбоко уважение. Многократно се бе изказал той и за Елин Пелин, когото смяташе за свой учител в реалистичното изкуство, а за Йовков, към чието творчество хранеше поради някакви непонятни съображения известни резерви, пишеше за първи път, и то напълно обективно и с висока оценка.

Тук, в книгата си „Белетристи“, Митов се появяваше в една нова форма и критически ръст — по-извисен и дълбок, въоръжен с качествата на научен изследовател и теоретик. Няма да предизвикам навярно никого, ако кажа, че в цялостното му критическо дело „Белетристи“ беше до този момент най-представителната негова работа. Неотдавна тази книга претърпя ново издание

(изд. „Български писател“, 1983) и големият интерес, който то предизвика сред читателите, показва дълголетие на тази цялостно и стройно концепирана и аргументирано написана книга. Тук авторът е вече един улегнал, мъдър ценител на високи естетически стойности, запазил своето равновесие и взыскателен критически критерий. И в същото време позабравил характеристиката за него полемична страст. Може би читателят за първи път се срещаше с един Митов, тъй академично благопристоен, тъй овладян от строго научен език и стил, без да изневерява на темпераментната си природа.

Пример за това е студията за Антон Страшимиров. Близък приятел на знаменития писател през последните години на живота му, непосредствен свидетел на много от неговите бурни и понякога сензационни прояви, авторът намира начин на обяснение, а на места и на оправдание на поведението на писателя. Това, което дразнеше, а често пъти и отблъскваше последователите и приятелите на Страшимиров — неговата анархистична природа и непоследователност, несдържаният му език, честото му мятане от една крайност в друга и отгук рязката промяна в отношението към него, — авторът тълкува като непознаване творчеството на писателя, на неговия вътрешен свят. „В този случай — пише Митов — не бива да се забравя, че непоследователността на писателя беше чисто външна, че неговите избухи бяха виденията на един творчески натюрел, който си беше останал все същият. Грешката беше, че в момента, когато Страшимиров участвуваше страстно в обществените борби — и тези, които се наредиха зад него, и тези, които го преследваха, — не потърсиха никак връзка с творчеството му. Ако врагове и приятели на Страшимиров при обществените му проявления бяха се обърнали поне за момент към неговите съчинения, нямаше нито едните да го обявяват за враг на българската държава, нито пък другите щяха да го вземат за свое политическо знаме.“ Заедно с това авторът смяташе, че и до края на живота си писателят остана неукротим, неподатлив на никакъв ред, „овладян от един своеобразен интелектуален анархизъм, с който понякога наистина кокетничеше, но който му беше в същност истинската природа“.

Нашата литературна наука все още не е изяснила достатъчно образа и своеобразното творчество на Страшимиров и органичното единство между личност и творческо дело въпреки редицата публикации за отделни моменти и страни от произведенията му. В това отношение, главно в областта на психологията на творчеството на писателя, студията на Митов е един ценен принос.

* * *

Значителна част от литературнокритичните и литературно-публицистични работи на Д. Б. Митов се оказаха с едно завидно дълголетие, необичайно за тези жанрове. Те и сега могат да се четат с интерес, предлагат актуални аналогии и поука. Защо това е така?

Преди всичко, защото в тях е вложена интересна и преживяна мисъл, плод на продължително наблюдение и внимателен анализ от един ерудиран и проницателен ум. Авторът на тези мисли е винаги въоръжен с определени ценностни критерии, които не познават колебание или еклектически примеси. Естетическата присъда е формулирана открито и недвусмислено, винаги със „за“ и „против“. При него няма онази разводненост и мъглявина, характерни за някои братя по перо, които умеят на двоен подлистник да умуват разточително върху едно ново произведение, без читателят да разбере каква е в края на краищата позицията на критика и без да остане у него едно определено отношение към това произведение. Именно тази здрава мисловна ос е в дъното на трайното въздействие на неговите работи. Той винаги има да каже нещо ново и същест-

вено, винаги е в крак с мирогледната еволюция на времето, без да изменя на идейните си и художествени принципи. Никога не жертвуваше истината за външен ефект или временен успех, макар че често обичаше да цитира стария френски афоризъм: „Фактът няма значение, стига жестът да бъде красив.“

Сред „тайнствата“ на Митовото творческо дълголетие трябва да добавим ясната и категорична позиция, с която се отличават неговите литературно-критически и публицистични работи. Това не значи опростенчество, черно-бяла техника, а израз на стабилни граждански и художествени убеждения и ясен поглед върху действителността. Макар че не бе написал нито един теоретичен труд, критикът имаше определени възгледи по всички въпроси и явления на литературния живот и това негово отношение се извяваше във всяка статия, във всяка негова бележка. Той винаги минаваше към практическата борба след обосноваване теоретическа позиция, рядко се поддаваше на емоционални подбуди и временни настроения. При това той беше винаги актуален автор, критик на новото и винаги бързаше да вземе думата при появата на всеки нов литературен факт. А нали в това се крие мисията на критика?

Чист литератор, отдаден на света на идеите, той внасяше в едно време на байганювски практицизъм и корави апетити струя озониран въздух и прилив на култура, извисяване към големите интелектуални импулси на века.

Към това е необходимо да се прибавят и формалните качества на творбите, които подсилват интелектуалното им звучене и придават определен емоционален ефект. И когато говорим за въпросите на майсторството, за стила и формата в работите на критика, не е нужно да се ровим дълго, за да бъдем конкретни и уверени.

Това, което на първо място характеризира произведенията на Митов — литературни, критични и публицистични, — е изисканата литературна форма.

Много от тези работи притежават художествена стойност. Той пише интелектуално, но без суха теоретизация, без надменно поучителен тон. Макар и да беше един от най-образованите и силни интелектуалци, на неговите писания беше напълно чужд тесният академизъм, играта с учената фраза и позата на ментор. Той написа стотици статии, рецензии и отзиви — утвърждаващи и негативни — и никога не се поддаде на съблазните на користното приспособяване или на патоса на верноподаничеството.

Д. Б. Митов имаше повишено критическо съзнание и то не му позволяваше да пише прибързано и нехайно, неговият стил беше стегнат и напорист, езикът ясен и точен. В статиите му няма да намерите безсъдържателни фрази и парадни слова, в тях до краен предел е премахнато всичко орнаментално в полза на целесъобразното. Той пише открито, честно, смело, но без поза и идеологическа екзалтация. Фразеологичните премятания и каламбури той оставяше за привържениците на теорията за чистото изкуство, които удовлетворяваха студентското възхищение на снобите. В едно време на социални и морални тревоги той смяташе, че трябва да се пише с високи морални критерии и заедно с това с убеждението, че голямото изкуство трябва не само да разкрива, но и да влияе на общественото развитие.

И друго още трябва да се каже за Митов — той беше човек сърдечен и добър, с будно чувство за хумор и жизнелюбив и до края на своя житейски път не изгуби вкус към радостите на живота; бе освободен от всякакви предубеждения и предрасъдъци, далеч от всякакво сектантство и догматизъм и с пълно основание можеше да повтори думите на известния писател и публицист Егон-Ервин Киш: „Няма нищо по-извънредно, по-изключително от простата истина; няма нищо по-фантастично от света, който ни заобикаля, и нищо по-сензационно от момента, който преживяваме.“ Неговият реализъм в отношението към живота и хората, верният му усет и трезв поглед го правеха ценен другар и съветник, приятел и побратим на мнозина.

Девети септември завари Д. Б. Митов в разцвета на жизнените му сили и в разгара на творческата му енергия. Той беше буквално зареден с много нови идеи и планове, с предложения и замисли за нови осъществявания в полето на родната култура. И още в първите дни на свободата той даде воля на темпераментното си перо. В „Работническо дело“, в „Отечествен фронт“, в „Литературен фронт“, в списания и специализирани издания се заредиха негови публикации, плод на по-раншни размишления или на нови идеи, възникнали в обстановка на свободния живот.

В своите написани непосредствено след 1944 г. статии, опрян на огромния си опит, Митов направи редица още прогнози, успя да предвиди процеси и тенденции в генезиса на най-новата ни литература и с активното си участие в литературния процес да улесни тяхното осъществяване. Трябваше наистина човек да види с каква младежка енергия, с какви удвоени сили се отдаде на работа възрастният вече критик, макар и голямата част от неговото време да беше посветена вече на проблемите на театъра, на изграждането на нашето театрално дело на социалистически основи.

В няколко последователно писани статии през 1945 г. Митов се опита да направи преглед на етапите на историята на българската литература и на фона на това развитие да очертае предстоящите задачи. Верен на своя нрав на журналист да прави бързи констатации и да поставя литературни диагнози, Митов не можеше да изчаква избистрянето на нещата, стихване на бурята. С риск да сбърка, темпераментният критик се зае още в началото на пътя на новото ни обществено-политическо и културно развитие да прави оценка на изминатия път и да чертае планове и перспективи.

С няколко статии Д. Б. Митов навлезе в новата литературна действителност на социализма с качествата си и на литературен историк, каквито той разви и доказва в петтомния си труд „История на западноевропейската литература“.

Замислен и написан като учебно помагало на студентите от Висшия институт за театрално изкуство, този труд и досега служи не само за учебно-педагогически цели, но представлява и едно произведение, написано от съвременни позиции от един ерудиран и компетентен автор. Това произведение и сега може да бъде четено от всеки, който се интересува от история на литературата, то и сега не е загубило своята актуалност. Почти всички трудове в тази област, които познавахме до неотдавна, бяха дело на чуждестранни автори, те бяха съобразени с вкусовете и манталитета на чужда публика и едва появата на „Историята“ на Митов запълни една голяма празнота. Макар и да не претендира за пълна оригиналност, за нашите условия появата на този труд беше един литературен подвиг.

Д. Б. Митов си отиде на шестдесет и четири години. Той ни напусна в онази възраст, която приближаваме сега и ние, неговите някогашни ученици и по-млади приятели. Но и сега, винаги когато заговорим за него, за бай Димитър, се улавяме неизбежно в онова чувство на респект, което сме имали винаги към него, чувствуваме онази почетна дистанция, която винаги стоеше между нас. Той така си и остана: големият човек, учителят, чиито уроци няма да загубят никога своето актуално звучене, и гражданинът, по който трябва да се равняваме.